

razgovor s trumanom kapotom

/ nastavak sa 11 strane /
cizian, ali ja fukcam na to i smatram da čovek može da upropasti pripovetku samo jednom pogreškom u ritmu rečenice — naročito pred kraj pripovetke — ili pogrešnim određivanjem novih započetaka ili intepunkcije. Henri Džems je majstor tačke sa zapetom; Hemingvej je prevoklasni konstruktor pasusa, a Virdžinija Vulf nikada nije napisala nijedan redak koji bi zvučao usiljeno. Ne smatram da mogu u potpunosti da uspeem u svojim nastojanjima, ali pokušavam.

KAKO MOŽE ČOVEK DA IZGRADI TEHNIKU PISANJA NOVELE?

Svaka priča ima svoje posebne tehničke probleme. Prema tome, bilo kakvo uopštavanje je teško. Nađi idealni kalup za priču znači jednostavno otkriti najjednostavniji način pričanja. Test da se otkrije da li je pisac u potpunosti savladao materiju vrlo je jednostavan: pošto ste pročitali priču, možete li da zamislite drugačiji razvoj, ili vam je delo uvekalo fantaziju pa vam se čini da je vrhunsko? Pripovetka treba da je celovita kao pomorandža. A pomorandža je neopsporni uspeh prirode.

POSTOJE LI NAČINI KOJE SVAKO MOŽE DA KORISTI DA BI DOTERAO TEHNIKU PISANJA?

Jedini trik, koliko mi je poznato, jeste rad. Kao i slikarstvo ili muzika i literatura ima svoje zakone perspektive i svetlo-tamnog. Ako ne osćerate od rođenja, to je izvrsno. Ako ne, pročitajte ih. Zatim podestite pravila svome temperamentu. I sam Džejms, pisac sa najviše prezira, beše vrlo vešt zanatlija. Mogao je da napiše *Uliasa* samo zato što je umeo da napiše zbirku pripovedaka »Dablincije«. Izgleda da mnogi pisci smatraju pisanje novele kao neku vrstu vezbanja skala. Istina je da se u ponekim slučajevima i ne radi ni o čem drugom.

JESU LI VAS MNOGO HRABRILI U POČETKU?

Oh bože, šta bi bilo da vam sve to ispričam. Znate, detinjstvo sam proveo na selu među ljudima koji nisu bili naročito kulturni. Po sebi ovoliko vremena čini mi se da to nije ni bilo naročito loše. To me je samo čelilo, teralo me da idem u kontrolu. Naravno, u takvoj sredini su smatrali da sam ekscentričan, i to je bio prihvatljiv stav, ili su me smatrali za idiota, što baš nisam mogao da svarim. I utom sam napustio školu, jer mi je bilo krajnje dosadna. Igrao sam hokej dva puta nedeljno i nikada nisam bio kod kuće. Jednom sam pobeo ga sa devojkom koja je stanovala preko puta od nas; bila je mnogo starija od mene i već je stekla izvestan renome. Ustvari, ubila je pola tučeta ljudi i pogubljena je na električnoj stolici u Sing Singu. Nešto je napisao knjigu o njoj. Zvali su je Ubica usamljenih rečica. Ali, udalio sam se od teme. Dakle, imao sam oprilike dvanaest godina kada je direktor telefonara mojim roditeljima da sam nesumnjivo zaostalo dete. Smatrao je da bi bilo umereno i humano da me pošalju u specijalnu školu za umno zaokazljalu decu. Ma šta mislihi o mom ponašanju, članovi porodice su se pobunili i želeli da dokažu da nisam zaostalo dete, odmah me pošlaše u psihijatrijsku kliniku jednog fakulteta na Istoku, gde su me podvrgli čitavoj gomili testova za ispitivanje inteligencije. To me je strašno zabavljalo — i verovali ili ne — vratilo sam se kući kao genije, patentirani, naučno priznati genije. Ne znam ko je bio više iz-

nenaden, moji bivši profesori koji su odbijali da u to poveruju ili moja porodica koja se nije usudila u to da veruje, jer je očekivala da će klinika samo potvrditi da sam normalan. A ja — bio sam ushićen. Stalno sam se gledao u ogledalu govoreći: »Ti si, mali moj, novi Flober, ili novi Mopasan, Mansfeld, Prust, Čehov, Vulf«, svi moji idoli onoga doba odreda.

Bešno sari se dao na pisanje; kroz mozak mi sevalhu munje. Čini mi se da niz godina nisam spavao, sve dok nisam otkrio da viski može malo da me smiri. Imao sam petnaest godina. Bio sam suviše mlad da ga sam kupujem, ali sam imao neke starije prijatelje koji su u tome bili vrlo uslužni pa sam uskoro imao pun sanduk flaša vrlo šarolike sadržine. Sakrio sam taj sanduk i pio uglavnom posle podne. Zvakao sam gumu za svakanje pre večere. Moje ponašanje za stolom, moje izbeumljeno čutanje preneražavalo je ukućane. A otac je tvrdio: »Da ga ne poznajem onako kao što ga poznajem, zaista bih se zakleo da je treštan pijans. Ova se mala komedija naravno završila katastrofom. Raskrinkali su me i dugi nisam smeo ni da okusim viski.

DA LI PODJEDNAKO VOLITE STVARI KOJE STE RANIJE NA PISALI I ONE KOJE SADA PIŠETE?

Da. Naprimera prošlog leta sam ponovo pročitao svoj roman »Drugi glasovi, druge sobe«. Prvi put posle osam godina od kako je objavljen. Imao sam utisak da čitam delo nekoga drugoga. Pravo da kažem, knjiga mi je sasvim strana, liče koje je pisalo tu knjigu, verovatno, ima malo zajedničkog sa ličnošću kakva sam danas. Naš mentalitet, naša unutarnja temperatura znatno se razlikuju. I pored nespretnosti, ta knjiga je iznenadujuće intenzivna. Iz nje zrači nešto toplo. Vrlo sam srećan što sam bio u stanju da je napisem onda kada sam to učinio, jer inače nikada ne bi bila napisana. Volim »Harfu od trave« i neke pripovetke iz zbirke »Drvo noć«.

DA LI STE SVOJE NAJBOLE KNJIGE ILI PRİPOVETKE PISALI U RELATIVNO MIRNIM PERIODIMA VAŠEG ŽIVOTA, ILI NAPROTIV, RADITE BOLJE U NEKOJ NAPETOSTI ILI U PRKOS NJE?

Imam utisak da nikada nisam imao miran period. Ali ako razmislim, rekao bih vam da sam proveo dve vrlo romantične godine u jednoj kući na vrhu brda u Siciliji i pretpostavljam da mogu da ih smatram za miran period. Samo bog zna kako sam miran bio tamo. Tamo sam pisao »Harfu od trave«. Ali moram da kažem da mi egzaltacija godi.

CITATE LI MNOGO?

I suviše. Podrazumevajući i štampu. Imam pasiju za novine. Citam obično po pet njiga nedeljno. Otprilike: dva sata roman proscine debljine. Obožavam policijske romane iz crne serije i želeo bih da napišem tako nešto. Iako više volim romane najviših dometa, poslednjih godina se moje čitanje koncentrisalo na intimne dnevničke i biografije. Ne emeta mi da čitam kad pišem time hoću da kažem da nema bojazni da će se iz mog pera izliti nečiji tudi stil. Međutim, izvesno vreme kada sam mnogo odgonetao Džemsa, moje su se rečenice strasno produžile.

KOJI SU PISCI NAJVIŠE UTILICALI NA VAS?

Koliko sam ja svestan toga, ne mogu da vidim neki direktni knji-

zveni uticaj, iako su mnogi kritičari bili ljubazni da me obaveste da moja prva dela mnogo duguju Fokneru, Eudori Velti (»Zavesa od zelenilaa«) i Karson Mak Kalersu (»Srce je usamljeni lovac«). Možda. Divim se i njima i Katrini En Porter (»Drvo iz Judeje«). Ali kad razmislim, čini mi se da među svima nama nema mnogo zajedničkog. Ako samo nije to što smo svi sa Juga. Između trinaeste i česnaeste godine to je idealno doba ako ne i jedino, kada čovek može da se zanese svojim talentom — smatrao sam da Tomas Vulf veliki genije, a još i tada verujem u to, iako više ne mogu da pročitam ni rečka od njega. Ostali zanosi mladosti su se gubili ovim redom: Po, Džejms, Stivenson. Volim ih u sećanju, ali sada smatram da nisu za čitanje. S druge strane postoje konstantna »čuševljenja: Flober, Turgenjev, Čehov, Džejms Ostin, Henri Džems, E. M. Forster, Mopasan, Rilke, Prust, So, Vila Kater — kompletna lista bila bi predugačka. Ali mislim da na mlade pisce najviše utiče film. I na mene je uticala njegova tehnika.

KAKO OBIČNO PIŠETE? ZA STOLOM? KUCATE LI NA MAŠINI?

Ja sam potpuno horizontalni autor. Mogu da razmišljam samo kad sam ispružen na krevetu ili ležućen u fotelji sa cigaretom u zubima i stolom kafe na dohvata ruke. Treba da odbijam dimove i da guckam. I kako prolazi popodne, ja sa kafe prelazim na čaj, pa na čaj od mente, pa na šeri, a zatim na martini. Ne služim se mašinom za pisanje. Bar ne u početku. Prvu verziju pišem olovkom. Zatim je pregledam. Ja sebe prvenstveno smatram za stilistu, a zna se da su stiliisti uvek preokupirani smeštajem zapete ili vrednošću tačke sa zapetom.

IZGLEDA DA VI PRIVATE RAZLIKU IZMEĐU STILISTA I PISACA KOJI TO NISU. KOJI SU PISCI, PO VAŠEM MIŠLJENJU, STILISTI A KOJI NISU?

Šta je stil? I šta je šum rukae, kako kaže mudri Zen Koan. Niko to zapravo ne zna. Dopuštite mi da se izrazim sličovito: smatram da je stil — više od sadržajne dela — ogleđalo umetničke duše. Svaki pisac u izvesnoj meri ima svoj stil. Ali činjenica da neko ima svoj stil ponekad je sasvim negativna. Svi oni pisci koji imaju jasno izražen stil, imaju, čini mi se negativan stil, stil koji ništa ne doprinosi povezivanju pisca i čitaoca. Zatim ima i stilista bez stila — reč je o vrlo teškoj i divnoj stvari koja uvek ima uspeha kod publike. Sve što je teško uvek je divno i vrlo popularno. Da navedem, ilustracije radi, Gerhama Grina, Moma, Vilderna, Herseja Kečera, Tarbera, Sartra, Markana. Zatim postoji životinja koja spada u red ne-stilista. Ali to nije pisac, to je daktilograf. Daktilograf koji se znao da bi zacemel: tone papira nakaradnim, slepim i gluvim porukama. Ima nekoliko mladih pisaca koji, izgleda, znaju da postoji stil, to su napr. Fransozo Sagan, Bil Stiron, a takođe Flencir O'Konor, devojka koja na trenutke blesne — pa Džejn Meril i Vilijam Gošen — ali što se on, dodavalo, ima neslobodi svoje histerične napetosti? Da, i J. D. Salinger — naročito u prenosnim filantimnog govora. A Kolini Vilson? Ne, taj je daktilograf.

DA LI PISAC MOŽE DA NAUČI STIL?

Ne. Mislim da čovek ne može svesno da stekne stil, kao što ne može svesno da stekne ni boju oči. Na kraju krajeva, stil je sam čovek. Individualnost jednog pisca mnogo zavisi od njegovog rada. Ali ona treba da se ispolji ljudski. Individualna humanost pisca, njegov govor, njegovi pokreti treba da stvore ličnost koja će uspostaviti kontakt sa čitaocem. Ako je pičeva ličnost neodređena, konfuzna ili prosto naprosto književna, — to ne ide. Fokner, Mak Kalers neposredno prenose svoju ličnost.

INTERESANTNO JE DA SU VASA DELA TAKO CENJENA U FRANCUSKOJ. SMATRATE LI DA SE STIL MOŽE PREVO-DITI?

A što da ne. Naravno, pod uslovom da su i pisac i prevodilac iz iste umetničke porodice.

BOJIM SE DA SAM VAS O-MELA U IZLAGANJU. BILI SMO STIGLI DO MANUSKRIP-TA U OLOVCI A ŠTA SE DE-SAVA POSLE?

Bili smo kod druge verzije. Posle kucam treću verziju na žutoj hartiji, vrlo specijalnoj. I ne napuštam krevet za to. Stavljam mašinu na kolena. Kada sam završio sa kucanjem, stavljam rukopis u stranu na izvesno vreme, na nedelju dana, na mesec ili više dana. Kada ga ponovo uzmem, čitam ga što hladnije mogu, zatim ga čitam naglas jednom ili dvojnici prijatelja. Tada rešavam šta da izmenim i da li ću ga objaviti ili ne. Bacio sam nekoliko pripovedaka, ceo roman i polovinu drugog. Ako sve ide ka tome, kucam konačnu verziju na belo hartiji. Eto, to je sve.

DA LI JE KNJIGA KOMPLETNO IZGRADENA U VAŠIM MISLIMA PRE POČETKA PISANJA, ILI SE ODVIJA KOMAD PO KOMAD IZNEBADAJUĆI VAS?

I jedno i drugo. Uvek imam utisak da mi je celokupna priča u glavi. Ali čim počnem da radim doživljenim iznenađenja. Nekada sam imao beležnice. Ali primetio sam da to slabi koncepciju u mašti.

KOLIKO AUTOBIOGRAFSKOG IMA U VAŠIM DELIMA?

Iskreno da kažem, vrlo malo. Realne činosti ili događaji mi sugerišu nešto. »Harfa od trave« je jedina realna stvar koju sam ikada napisao i, naravno, svi smatraju da je to fantazija, a istovremeno,

veruju da su »Drugi glasovi, druge sobe« autobiografskog karaktera.

SMATRATE LI DA VAM KRITIKA KORISTI?

Pre objavljivanja i kad potiče od ljudi u čije mišljenje imam poverenja. Da. Onda je kritika korisna. Ali posle objavljivanja hoću da čitam i da čujem samo pohvale. Sve ostalo mi dosaduje. Daću vam smesta pedeset dolara ako mi dovedete pisca koji može poštno da tvrdi da su mu pretenciozne analize kritičara ikad bile od koristi. Neću time da kažem da nema profesionalnih kritičara čije mišljenje zaslužuje pažnju. I ne napuštam krevet za to. Stavljam mašinu na kolena. Kada sam završio sa kucanjem, stavljam rukopis u stranu na izvesno vreme, na nedelju dana, na mesec ili više dana. Kada ga ponovo uzmem, čitam ga što hladnije mogu, zatim ga čitam naglas jednom ili dvojnici prijatelja. Tada rešavam šta da izmenim i da li ću ga objaviti ili ne. Bacio sam nekoliko pripovedaka, ceo roman i polovinu drugog. Ako sve ide ka tome, kucam konačnu verziju na belo hartiji. Eto, to je sve.

IMATE LI NEKE MANIJE?

Ja sam sujeveren. Sabiram sve cifre i ima ljudi kojima nikada ne telefoniram, jer žub njihovih citara je nesrećan broj. Dešava mi se da odbijem hotelsku sobu iz istih razloga. Ne podnosim blizinu žutih ruža — to je vrlo žalosno, jer su one moje omiljeno cveće. Ne podnosim tri pikavca u istoj pepeljari. Ne mogu da letim avionom sa dve članice sestre. Ništa ne započinjem nisi dovršavan u petak. Ima hiljadu stvari koje ne mogu da učinim. Osećam se nekako ugodno podvrgavajući se tim primitivnim tabuima.

PISALI SU DA STE REKLI DA NAJRADIJE PROVODITE VREME U »RAZGOVORU, CITANJU I PISANJU.« DA LI STE DOSLOVICE TO MISLILI?

Mislim da jesam. U svakom slučaju siguran sam da bih uvek voleo razgovor. Volim da slušam i volim da govorim. Za ime boga, malo draga, vi još uvek niste postali svesni toga da volim da govorim?

Prevod L. D.

u čaši vode kita cvijeća

/ nastavak sa 9 strane /

Još jednom otvorih nasumce i nadoh strofu koju odavno napamet znam, jednostavnu kao da ju je napisalo u proljetni dan bolesno dijete:

u čaši vode kita cvijeća,
u ovoj uzvi bez raspeća:
na drugoj usni osmijeh mali,
... Za mene ipak nešto jali
(Ujvetič)

Otkako postoji čovječanstvo se nije opredijelilo u jalovoj dilemi između preživljavanja i poricanja sreće; dilemi koja se muškarcu čini kozmičkom, a ipak duboko vjerujem da je plod našeg tiušljednog odgoja i odraz neharmoničnosti čovjekove ličnosti u društvu ožigosanu neslobodom.

Pjetoelovi pjevaju u daljini i pitam se nestrpljivo, da li će danas na svijetu biti jedna predrasuda manje nego juče, a sutra manje nego danas, i hoće li najzad ta opjevana ljubav spolova, zaslijepljena svojim pravima i ohrabrena svojom neopodnošću, prestati da bude tretirana kao fiziologija ili romantika, već kao jedan od bitnih faktora progresu: funkcionalnost naše ličnosti. Jedino je Šekspir mogao stvoriti lik vojskovođe, koji se usuduje pri-

znati da je cjelovitost njegove ličnosti ovisna ne samo o bitkama i pobjedama, i o poštastima vojničkim i političkim, nego i o svrsishodnosti mehanizma njegovih osjećaja; a sam Marks se pred očelom radničkom klasom svijeta nije stidio izjaviti, da je najjači impuls u njegovu životu bila ljubav prema njegovoj ženi. Ljubav nije više samo biološka nužnost prirode; ona je odavno postala za nas nužnost etička i socijalna. Ipak, čini mi se da ženi sve više počinje pripadati sudbina kojom se dosad dičio muškarac: da mora voljeti bitca, koja su možda nevrednija od nje. Osećam, novo vrijeme nastaje, i sve će vrijednosti biti nanovo provjerene bez milosti. Kita cvijeća u čaši vode oživjet će i izliti iz stihova na ulice i zamirisati u sobama samotara i umirućih. Slutim: falsifikatori života već su klonuli, i generali laži položiti će oružje. To nije više sumrak bogova: to je sumrak muškarca, u kojem je propala klasa naila uporište kad je u ženi već gotovo bankrotirala, i čija će zlom historije deformirana duša davati oblik svijetu još dugo nakon toga, što budu izbrisane granice kontinenta.

Vesna PARUN

OBAVEŠTENJE

Ovo je posljednji broj našeg lista u ovoj godini. Sledeći 37 broj iziđi će krajem januara 1959 godine.

Molimo sve one pretplatnike kojima preplatila ističe 31. XII. 1958. da blagovremeno obnove preplatu na »Poljaj« za 1959 godinu. Preplatu dostaviti na adresu: Novinski i izdavačko preduzeće »Progres«, Novi Sad, tekući račun br. 151—11/1—514 sa naznakom za »Poljaj«.